

УДК 811.111'42

Доронкіна Надія Євгенівна
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний університет України ім. Ігоря Сікорського»

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Статтю присвячено аналізу наукових парадигм у сучасній лінгвістиці. Особливу увагу приділено діахронічному опису парадигмальних ознак лінгвістичних досліджень. Визначено низку проблем даної області та висвітлено підходи до їх вирішення. Обґрунтовано необхідність інтегрального підходу та окреслено його загальні характеристики.

Ключові слова: парадигма, інваріантність, антропоцентричність, таксономія, інтегральний підхід.

Актуальність аналізу сучасних наукових парадигм зумовлена необхідністю позиціонування кожного наукового дослідження в системі існуючих наукових поглядів.

Численні праці таких вчених, як М. Ф. Алефіренко, В. З. Дем'яков, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, Т. М. Хомутова та інші було присвячено дослідженню питань наукових парадигм.

Американський лінгвіст Т. Кун назвав парадигмою наукового знання сукупність визнаних науковою спільнотою фундаментальних наукових досліджень, що визначають концептуальну схему, яка протягом певного часу слугує основою практичної наукової діяльності [6, с. 31].

У лінгвістиці наукова парадигма має значення підходу до розгляду мови, що базується на певних принципах її вивчення, визнаних певною мовознавчою спільнотою.

М. Ф. Алефіренко тлумачить парадигму в лінгвістиці як „панівну на кожному етапі історії лінгвістичних учень систему поглядів на мову, яка визначає предмет і принципи лінгвістичного дослідження відповідно до культурно-історичного та філософського контексту епохи” [1, с. 18]. В рамках парадигми зазвичай під дією тематичної специфіки формуються наукові напрями, кожен з яких також може об'єднувати кілька напрямів досліджень.

На питання про кількість наукових лінгвістичних парадигм немає однозначної відповіді. Зокрема, Ю. М. Караулов розділяє сторичну, психологічну, системно-структурну та соціальну лінгвістичні наукові парадигми. Американський вчений Д. Шифрін виокремив формальну та функціональну парадигми відповідно до уявлення про природу мови, методи дослідження та цілі лінгвістичного аналізу. Селіванова висвітлює: генетичну, таксономічну, комунікативно-прагматичну (комунікативно-функціональну) та когнітивну.

Генетична або історична парадигма на початку XIX століття об'єднала школи та напрямки, що спираються на принцип історизму, тобто мова розглядається з точки зору процесу її розвитку у часі відповідно до внутрішніх законів даної мови та умов її функціонування. Порівняльно-історичний метод був першим спеціальним методом дослідження мови у рамках даної парадигми. Дослідження були пов'язані з питаннями походження та еволюції мов, реконструкцією прамови, зв'язками між спорідненими мовами.

Таксономічна парадигма висуває на перший план організаційний аспект мовних досліджень, що означає визначення, систематизацію та класифікацію мовних одиниць. Починаючи з 20-х років XX століття, дослідження в рамках даної парадигми проводились відповідно до принципу інваріантності, що означає незмінність деякої сукупності системостворюючих відношень всередині мовної системи та постійність її структури попри зміни самої системи, а також принципу синхронічності лінгвістичного опису. Надалі було сформульовано принцип системності, згідно з яким мова виступає як системне утворення, що об'єднує взаємопов'язані елементи різних рівнів. Втім, дана парадигма не передбачала урахування зовнішніх чинників, які впливають на мову. Крім того, О. О. Селіванова характеризує дану парадигму як логістичну, що означає застосування реляційної логіки в семантиці й синтаксисі та реляціоністську, тобто за її думкою має місце «абсолютизація відношень у мовній системі на протигагу проблемам зв'язку мови й мислення, мови й суспільства, мови й комунікації, а також постулювання залежності мовного елемента від системи в цілому і його місця відносно інших елементів» [8, с. 12-21].

Основою антропоцентричної парадигми слугують принципи діяльності та антропоцентризму, тобто в центрі уваги знаходиться людина, що є суб'єктом комунікативної та мовленнєвої діяльності, тобто мова розглядається як витвір людини, котрий не можна зрозуміти і пояснити без урахування його зв'язку із творцем та користувачем [4, с.6]. З одного боку, аналізується вплив людини на мову, коли мова отримує людські риси. З іншого боку, вивчається вплив мови на свідомість та культуру.

Парадигма об'єднує чотири взаємопов'язані напрямки. Базовим поняттям першого напрямку є мовна картина світу, а головним завданням слугує дослідження відображення людини у мові.

Другий напрямок антропоцентричної парадигми, заснований І. О. Бодуеном де Куртене, спрямований на дослідження мови «всередині» людини. С. Г. Васильєва назвала даний напрямок теорією носія мови або внутрішньосуб'єктною лінгвістикою. За думкою І. О. Бодуєна де Куртене мова існує лише в індивідуальному мозку, душі та психіці людини, що входить до складу певної мовної спільноти [7, с. 155].

Третій та четвертий напрямки також розглядаються як окремі наукові лінгвістичні парадигми. Отже, комунікативно-прагматична або комунікативно-функціональна парадигма має міждисциплінарний характер та пояснює функціонування системи взаємодією окремих об'єктів з середовищем. У лінгвістичній сфері таким чином висвітлюється людський чинник в мові та поведінка мовної системи в комунікативному середовищі.

Теорія функціоналізму, основні положення якої були сформульовані вченими Празького лінгвістичного осередку, всебічно трактує лінгвістичну діяльність за допомогою поняття функції. Зазвичай, функцією називають мету, призначення, здібність до виконання призначення, роль об'єкту у рамках системи. Розглядають не лише функції мови, а й функції мовних одиниць, складників дискурсу тощо.

А. О. Кибрик та В. О. Плуґян визначали функціональну лінгвістику, як підхід до дослідження мови, який стверджує, що фундаментальні властивості мови неможливо описати та пояснити без апеляції до функції мови, зокрема функціями пояснюються мовні форми [3, с. 276]. Крім того, аналізується поведінка функцій у мові і мовленні та досліджується функціонування мови у екстралінгвістичних ситуаціях. Мова розглядається як засіб досягнення успіху людиною та покращення відношень співрозмовників у комунікативній ситуації. Крім того, з формуванням функціональної парадигми пов'язане становлення комунікативної лінгвістики, яка аналізує мову, починаючи з висловлювання та окремі мовні одиниці в умовах певних комунікативних актів.

Когнітивна парадигма виникла на основі когнітивної науки та спрямована на вивчення мови і мовлення у зв'язку з пізнавальними процесами, тобто мовні явища слугують інструментом дослідження когнітивних механізмів.

Існують різні погляди на процес переходу від однієї парадигми до іншої, зокрема широко обговорюється питання співіснування парадигм. Нова парадигма не будується на уламках старої, а виникає на іншому ґрунті, в межах по-іншому налаштованої наукової спільноти та впливає на попередню. Сучасний етап розвитку науки характеризується процесом синтезу парадигм та напрямків. [2, с. 72]. Наприклад, під впливом процесу глобалізації сформувався інтегральний підхід, який призвів до появи інтегральної парадигми, яка ґрунтується на міждисциплінарних дослідженнях. Засновник підходу, К. Уїлбер, у якості інтегрального методу застосовував метод орієнтуючих узагальнень з метою формулювання теоретичних положень, які можливо застосувати у різних областях науки та побудови нової інтегральної теорії. О. С. Кубрякова була першою, хто зробив висновок про необхідність інтегрального підходу у лінгвістиці. За її думкою основою нової парадигми є когнітивно-дискурсивний підхід до мови, що припускає комплексне міждисциплінарне дослідження та враховує взаємодію різних областей лінгвістичного знання [5, с. 230].

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства найдоцільнішим є інтегральний підхід до лінгвістичних досліджень. У рамках даного підходу двома головними функціями мови вважають когнітивну та комунікативну, які слід вивчати у контексті їх постійній взаємодії. Когнітивна складова дозволяє визначати типи інформації, що вербалізується. Завдання дискурсивної складової полягає в тому, щоб виявити способи представлення цієї інформації адресату, беручи до уваги прагматичну спрямованість тексту, інтенцію автора та контекст комунікативного акту.

Список використаних джерел

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта, 2014. – 416 с.
2. Голубовська І. О. Проблема методології лінгвістичних досліджень у міждисциплінарному висвітленні / І. О. Голубовська // *Studia Linguistica*. – 2012. – Вип. 6. – С. 67-75.
3. Кибрик А. А. Функционализм / А. А. Кибрик, В. А. Плуґян // *Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления*. М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 276-339
4. Кравченко А. В. Язык и восприятие : Когнитивные аспекты языковой категоризации. Иркутск, 1996. 160 с.
5. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) // *Язык и наука конца XX века*. – М.: РГГУ, 1995. – С. 144-238.
6. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 288 с.
7. Кушева О.Ю. Антропоцентрическая парадигма в современной лингвистике / О. Ю. Кушева // *Вестник Адыгейского государственного университета*. – 2006. – N 4. – С. 155-156.
8. Селиванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник/ О. О. Селіванова. – Полтава: Дозвілля, 2008. – 712 с.